

Politica penală de prevenire a criminalității. Principii

Conf. univ. dr. **Florentina Olimpia Muțiu***

Facultatea de Drept
Universitatea de Vest din Timișoara

Rezumat: Studiul își propune să analizeze aspectele relevante ale politicii penale preventive având ca puncte de reper: definiția, obiectivele, principiile politicii penale preventive, tipologii ale acțiunii preventive (prevenția delincvenței în general și a delincvenței juvenile în special, prevenția generală și prevenția specială, prevenția defensivă și prevenția emancipativă, prevenția socială și prevenția situațională). Studiul relevă că definirea conceptului de politică penală preventivă și evaluarea prevenirii criminalității trebuie să ia în considerare trei dimensiuni: legislația penală în vigoare cu privire la sistemul de sancțiuni împotriva infractorilor; instituțiile specializate în prevenirea criminalității și în controlul social; criminalitatea și reacția socială împotriva criminalității. Concluzia principală a studiului este aceea că politica penală preventivă (cu strategiile și măsurile specifice care îi sunt circumscrise) poate avea un impact mai puternic decât politica penală represivă în ceea ce privește diminuarea ratei criminalității și reprezintă o soluție mai eficientă în raport cu costul crimei.

Cuvinte-cheie: politică penală preventivă, politică penală represivă, criminalitate, control social, costul crimei

Abstract: The study aims to analyze relevant aspects of the preventive penal policy: definition, objectives, principles of the preventive penal policy, typologies of preventive action (general delinquency prevention and juvenile delinquency prevention, general prevention and special prevention, defensive prevention and emancipative prevention, social prevention and situational prevention). The study points out that defining the concept of preventive penal policy and evaluation of crime prevention must take into account three dimensions: the penal legislation in force on the system of sanctions against individual offenders; specialized institutions in crime prevention and social control; social reaction against crime and criminality; the preventive penal policy (prevention strategies, measures and techniques) can have a stronger impact (than the repressive penal policy) on the diminishing of the criminality phenomenon, as well a cost effective solution compared to overall cost of crime.

Keywords: preventive penal policy, repressive penal policy, criminality, social control, cost of crime

1. Politică penală preventivă. Noțiune. Obiective

În literatura de specialitate se evidențiază faptul că definirea și evaluarea conceptului de politică penală de prevenire a criminalității trebuie să țină seama de trei dimensiuni¹: a) prima se referă la legislația penală în vigoare privind sistemul de sancțiuni aplicate indivizilor delincvenți; b) cea de a doua include instituțiile specializate de prevenire și control social specializat

* florentina.mutiu@drept.uvt.ro.

¹ S. M. Rădulescu, D. Banciu, *Sociologia crimei și criminalității*, Casa de Editură și Presă „Șansa” S.R.L., București, 1996, p. 224.

împotriva criminalității; c) cea de a treia include reacția socială față de crimă și criminalitate. Din această perspectivă, majoritatea legislațiilor penale și a sistemelor de sancționare și tratament penitenciar urmăresc, prioritar, controlul și neutralizarea criminalității, protecția și apărarea socială a indivizilor, grupurilor și instituțiilor, precum și pedepsirea și resocializarea indivizilor cu comportamente criminale (delincvențe); în orice sistem penal sunt prevăzute desfășurarea unor acțiuni multiple și utilizarea unor modalități și mijloace capabile să asigure atât constrângerea și represiunea penală a indivizilor delincvenți, cât și identificarea și diminuarea surselor potențiale de criminalitate, inclusiv măsuri de prevenție socială, culturală și educativă aplicate în mediile criminogene².

Elaborarea unei teorii a prevenției generează o serie de probleme ce vizează, cu precădere, clarificările de ordin conceptual, precum și elaborarea unui set de principii care să articuleze modele, strategii și tehnici de prevenire coerente, cu o finalitate socială eficientă asupra criminalității³.

În contextul preocupărilor pentru definirea noțiunii de prevenție, semnificativă este opinia lui R. Gassin care pune accentul pe înțelegerea prevenirii ca „orice activitate de politică penală care are ca finalitate exclusivă sau parțială limitarea posibilităților de apariție a unui ansamblu de acțiuni criminale, făcându-le fie imposibile, fie mai dificil de realizat, fie improbabile, cu excluderea a ceea ce decurge din amenințarea unei pedepse, ca și din aplicarea sa”⁴. Punctul de vedere formulat de Van Dijk relevă că noțiunea de prevenție sintetizează patru elemente⁵: evenimentele dezagreabile/nedorite sau distructive sunt întotdeauna respinse; perspicacitatea și ingeniozitatea umană permit contracararea acestora; intervenția umană trebuie să aibă loc înainte ca aceste evenimente indezirabile să se producă; în mare parte, acțiunile de prevenție trebuie să se plaseze în afara cadrului justiției penale. Prevenția apare astfel ca ansamblu de politici, măsuri și tehnici care, în afara cadrului justiției penale, vizează reducerea diverselor tipuri de comportamente ce antrenează prejudicii considerate de stat ca fiind ilicite.

În doctrina română s-a conturat opinia potrivit căreia noțiunea de prevenție are două conotații⁶: a) una cu caracter sociologic și criminologic, care se referă la ansamblul de activități desfășurate în direcția identificării, explicării și diminuării cauzelor și condițiilor generale și speciale, sociale și individuale, obiective și subiective care generează sau favorizează manifestări delincvente în societate; b) una cu caracter juridico-penal, care se referă la efectul pe care legislația penală, prin incriminările și pedepsele prevăzute, îl exercită asupra conduitei și comportamentului indivizilor și grupurilor sociale. Acest efect poate fi general (prevenție generală), întrucât se exercită asupra tuturor indivizilor din momentul adoptării și aplicării legii penale (prin definirea faptelor considerate infracțiuni, consecințele nerespectării normelor penale, sancțiunile care sunt prevăzute etc.), și special (prevenție specială), atunci când se exercită direct asupra indivizilor care au încălcat prevederile legii penale.

Susținătorii politicilor penale preventive au o perspectivă realistă cu privire la eficiența acestor politici, știut fiind faptul că prin prevenire nu este posibil un control deplin și nici nu putem vorbi de o eradicare a fenomenului infracțional. Scăderea ratei infracționalității este posibilă prin adoptarea și implementarea, nu numai a unor politici penale dominant represive, ci

² *Ibidem*.

³ O. Brezeanu, *Evoluția criminalității în România în perioada 1988-1993*, în R.M. Stănoiu, O. Brezeanu, T. Dianu, „Tranziția și criminalitatea. Culegere de studii”, Editura Oscar Print, București, 1994, p. 200-201.

⁴ R. Gassin, *Criminologie*, Dalloz, Paris, 1988, p. 613.

⁵ C. Bocancea, G. Neamțu, *Elemente de asistență socială*, Editura Polirom, Iași, 1999, p. 220-222.

⁶ S. M. Rădulescu, D. Banciu, *op. cit.*, p. 87.

și a unor politici penale preventive. În prezent se acordă o importanță crescândă politicilor penale preventive, pornind de la considerentul că politicile penale represive au o eficiență limitată. Putem observa că în cazul politicilor penale represive relația cost-beneficiu este una invers proporțională: costuri ridicate (resurse de la bugetul de stat alocate) pentru organizarea și funcționarea instituțiilor administrative și de poliție, pentru construirea și amenajarea de închisori; beneficii reduse în privința reinserției sociale a condamnaților, studiile statistice demonstrând că nivelul curbei infraționalității pentru condamnați rămâne aproximativ același după executarea pedepsei sau se poate înregistra chiar o creștere a acestuia (după detenție, frecvența și gravitatea infracțiunilor cresc). În acest sens se apreciază că „la nivelul deciziei de politică penală, în mai multe state, s-a înțeles că adoptarea unor măsuri de prevenire a criminalității poate avea un impact mult mai puternic asupra evoluției fenomenului, fiind totodată – în cadrul unei evaluări globale complexe – o soluție mai rentabilă în raport cu costul general al crimei”⁷.

Dar eficacitatea politicii preventive poate fi afectată de limite inerente, precum⁸:

a) imposibilitatea de a elimina complet delincvența, având în vedere că aceasta face parte integrantă din orice societate; în consecință, obiectivul specific al oricărei acțiuni preventive îl poate constitui diminuarea nivelului delincvențional și o mobilizare mai rațională și mai eficientă a resurselor de combatere a comportamentelor delincvente;

b) imposibilitatea de înlăturare a cauzelor profunde ale delincvenței; în aceste condiții se poate acționa pentru reducerea efectelor delincvenței la nivel individual, de grup și social;

c) necunoașterea, în unele cazuri, a efectelor/rezultatelor măsurilor aplicate în cadrul programelor de prevenție; explicația ar consta în dificultatea de evaluare („măsurare”) a câmpului social și în complexitatea programelor de prevenție;

d) acțiunile preventive presupun utilizarea unor tehnici specifice, unele dintre acestea implicând costuri ridicate (ceea ce le face destul de dificil de aplicat), altele generând sentimentul de insecuritate la anumite categorii de populație; totodată, există posibilitatea ca unele tehnici (de exemplu, supravegherea electronică) să determine restrângerea unor libertăți individuale. Referitor la costul crimei, la costul pe care-l presupune controlul social, ar trebui să luăm în considerare exigența formulată de D. Garland: „în societatea democrației avansate, puterea de control social trebuie să se exercite la cele mai mici costuri (economice, politice) posibile și cu efecte intensive și extensive la nivelul întregului corp social”⁹.

Potrivit principiului prevenirii săvârșirii faptelor prevăzute de legea penală, „întreaga reglementare juridico-penală trebuie să asigure, pe de o parte, realizarea funcției preventive generale a legii penale, iar, pe de altă parte, prevenirea săvârșirii de noi fapte prevăzute de legea penală, ca rezultat al aplicării sancțiunilor de drept penal. Realizarea scopului legii penale trebuie să aibă loc, în principal, pe calea prevenirii faptelor prevăzute de legea penală, ca rezultat al cunoașterii și respectării legii sau ca urmare a măsurilor preventive prevăzute de lege în acest scop. Aplicarea și realizarea sancțiunilor de drept penal trebuie să se întemeieze pe necesitatea prevenirii săvârșirii de noi fapte antisociale, atât de cei cărora li s-au aplicat astfel de sancțiuni, cât și de alte persoane”¹⁰.

Funcția dreptului penal este cea de prevenire a infracțiunilor, de a împiedica deci comiterea infracțiunilor (prevenția generală) și recidiva (prevenția specială). Sancțiunile penale sunt

⁷ O. Brezeanu, *op. cit.*, p. 199.

⁸ C. Bocancea, G. Neamțu, *op. cit.*, p. 218-220.

⁹ *Ibidem*, p. 185-187.

¹⁰ C. Bulai, *Manual de drept penal. Partea generală*, Editura All, București, 1997, p. 51.

instrumentele prin care dreptul penal urmărește aceste finalități: instrumente care nu sunt unice, nici cele mai eficace întotdeauna, dar care sunt necesare în scopul de a controla criminalitatea. În acest context prima problemă legată de perena dialectică între „libertatea subiectului” și „apărarea socială” este următoarea: care sunt aceste instrumente? O pedeapsă retributivă pentru răul comis, exemplară, sau o măsură curativo-reeducativă? Răspunsul este condiționat, în primul rând, de premisa politico-ideologică: a) dreptul penal al opresiunii sau cu o funcție prevalentă de apărare socială pune accentul pe caracterul intimidant al pedepsei. Funcția primară de prevenire a comiterii infracțiunilor (prevenția generală) are la bază o rigoare sancționatorie care își găsește cele mai drastice expresii în pedeapsa capitală, în pedeapsa cu închisoarea pe viață, în cruzimea și tratamentul inuman al executării pedepsei; b) dreptul penal al libertății, fără însă a abdica de la exigența de apărare a societății împotriva crimei, dezaprobă orice idee de vendetă publică, de pedeapsă disproporționată, de executare inumană a pedepsei¹¹.

Dar, răspunsul este condiționat și de premisa filosofico-științifică, fiind identificate trei tipuri fundamentale de soluții: a) sistemul clasic al pedepsei retributive, care este expresia coerentă a unui „drept penal al răspunderii individuale”, pedeapsa fiind proporțională cu răul pricinuit; funcția general-preventivă și special-preventivă constau în a-l afecta pe infractor în drepturile sale în mod inderogabil și proporțional cu paguba pricinuită victimei, anulând astfel orice avantaj care ar deriva din comiterea infracțiunii; b) sistemul măsurilor de siguranță care reprezintă expresia unui „drept penal al pericolozității sociale”; aceste măsuri au scopul utilitarist al apărării sociale, fiind orientate spre readaptarea delincventului, prin reeducare sau tratament, la viața socială, sau spre a-i impune condiția de a nu mai pricinui pagube, încetând să mai fie periculos (prevenția specială); c) sistemul dualist sau sistemul „*doppio binario*”, care corespunde unui „drept penal mixt” și este caracterizat de coexistența pedepsei pentru subiecții responsabili și a măsurilor de siguranță pentru subiecții periculoși. Sistemul *doppio binario*¹² se bazează pe dualismul: răspundere individuală-pedeapsă retributivă și pericolozitate socială-măsură de siguranță. Dreptul penal modern relevă faptul că pedeapsa a cunoscut continue transformări care configurează un *mixtum compositum* în care ideea centrală retributivă și intimidantă-general preventivă este temperată de argumente special preventive-reeducative, fiind posibilă explicarea complexității funcțiilor doar în baza pluridimensionalității pedepsei. Sancțiunea penală este cea care distinge, din punct de vedere formal, ilicitul penal de orice alt ilicit juridic¹³.

În ceea ce privește domeniul prevenirii criminalității, Consiliul Europei a elaborat o serie de recomandări specifice. Relevantă este Recomandarea (1987)19 a Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei, care face referire la următoarele aspecte: a) statele membre să includă prevenirea ca misiune permanentă în programele guvernamentale și să stabilească acțiunile concrete de prevenire a criminalității; b) statele membre să creeze, să încurajeze și să mențină la nivel național, regional și local organismele de prevenire a criminalității; c) să stabilească și să promoveze programe de prevenție care să vizeze soluții privind problemele specifice criminalității, reducerea posibilităților de a comite infracțiuni și de a mări riscul pentru delincvent de a fi descoperit; d) să promoveze și să încurajeze cercetările în vederea cooperării internaționale în domeniul prevenirii. În contextul acestor preocupări pentru prevenirea criminalității s-a configurat un model european de prevenție, care depășește diferențele existente la nivel național cu privire la strategiile preventive. Acest model valorifică o concepție de

¹¹ F. Mantovani, *Principi di diritto penale*, CEDAM, Padova, 2002, p. XXII-XXIV.

¹² *Ibidem*, p. XXXII.

¹³ *Ibidem*, p. XXIII-XXIV.

„prevenire la scară mică, ce presupune mobilizarea unor resurse locale”, care relevă¹⁴: stabilirea unui parteneriat efectiv între poliție, autorități locale și locuitori; descentralizarea strategiilor și aplicarea unor programe ce cooptează organisme locale interesate; căutarea de mijloace care să determine creșterea încrederii cetățenilor în autoritățile publice; elaborarea de programe care să cuprindă atât măsuri de reducere a ocaziilor infracționale, cât și descurajarea de a le comite; căutarea unor soluții eficiente pentru actele de mică gravitate, îndeosebi ale celor din familie, și rezolvarea lor informală; limitarea delictelor comise de tineri, ce pot fi pedepsite cu detenție, și găsirea unor soluții alternative, de tip local.

2. Principiile politicii penale preventive

Principiile politicii penale preventive, relevate în literatura de specialitate, au menirea de a conferi mai multă rigoare acțiunilor preventive, în măsura în care sunt respectate și concretizate în practicile din țări europene¹⁵:

a) *Principiul sferei de aplicare determinată* evidențiază că o acțiune preventivă trebuie să se integreze într-un teritoriu determinat (la nivel de comună, cartier, oraș etc.); acest teritoriu constituie structura asupra căreia acționează un ansamblu de acțiuni: ameliorarea habitatului, optimizarea socio-culturală, integrarea profesională etc.; dar nu trebuie să se considere că rolul instituțiilor statale este diminuat sau ignorat, acestea rămânând parteneri, participanți la acțiunile preventive la toate nivelurile.

b) *Principiul parteneriatului* reflectă exigența colaborării la nivel local/regional a locuitorilor, reprezentanților locali, specialiștilor, pentru realizarea dezideratului de securitate publică.

Noile politici de prevenție sunt axate pe obținerea participării publicului – pentru îndeplinirea unor obiective în următoarele direcții/domenii: prevenția socială în toate componentele sale, inclusiv prevenția penală, generală și specială; elaborarea și aplicarea de mijloace și metode de reacție socială contra delincvenței; reformarea sistemului punitiv, cel puțin la nivelul diversificării pedepselor prin măsuri aplicabile în comunitate; acțiuni specifice de tratament al delincvenților; deplasarea interesului spre victimă și trebuințele sale specifice, concretizat prin: 1. asistența oferită victimei începută cu primele momente ale victimizării: procedurile penale trebuie să acorde un rol mai mare victimei, în vederea protejării acesteia, angajându-se chiar la forme de colaborare cu asociațiile ce apără interesele victimelor; 2. crearea unor servicii speciale pentru victime și asociații care să le reprezinte și care să urmărească modul în care sunt respectate trebuințele și drepturile specifice acestora; 3. descurajarea tuturor formelor și grupurilor ce ar încerca să se substituie organelor specializate în menținerea ordinii publice și restabilirea drepturilor prin justiție.

c) *Principiul contractualizării* aduce în prim-plan referința la stat ca principal actor al acțiunilor preventive, impunându-se următoarele precizări: chiar dacă sunt avute în vedere probleme identificate prin „diagnosticul local de securitate”, este necesar ca demersul preventiv să aibă o continuitate în timp, statul fiind cel care asigură această consecvență în primul rând prin susținerea financiară a acestui demers; în consecință, sunt facilitate: apariția la nivelul național, regional sau local a organismelor publice de coordonare și planificare a prevenirii, elaborarea și susținerea unor programe concrete și a unor cercetări în domeniul prevenirii, cât și cooperarea la toate nivelurile, inclusiv cea internațională în domeniul prevenirii criminalității. Este important

¹⁴ V. Duculescu, G. Duculescu, *Justiția europeană. Mecanisme, deziderate și perspective*, Editura Lumina Lex, București, 2002, p. 169-170.

¹⁵ C. Bocancea, G. Neamțu, *op. cit.*, p. 160-163, 171-172, 214-216, 225-226, 231-234.

ca aceste aspecte să fie corelate cu dinamica realității sociale care evidențiază: 1. multiplicarea factorilor de risc: criza economico-financiară, șomajul, reducerea posibilităților de integrare socială a tinerilor prin inserție profesională etc.; 2. creșterea ratei infracționalității. În acest context este necesară o aplicare mai eficientă a măsurilor incluse în programele de prevenție.

3. Tipologii ale acțiunii preventive

3.1. Prevenția delincvenței în general și a delincvenței juvenile

Așa cum remarcă A. Ogien, „a te găsi în situația de a fi deviant nu este suficient pentru a deveni; și circumstanțele trebuie să contribuie la aceasta (să fii supus tentației delictului, să frecventezi o rețea delictuală, să participi în mod definitiv la o activitate deviantă, să aderi la o organizație criminală etc.), și ca individul să dețină un rol definit și recunoscut într-un univers organizat al delincvenței”¹⁶.

În literatura de specialitate se apreciază că delincvența este „o formă severă de devianță socială care afectează valorile și relațiile sociale protejate de normele juridice cu caracter penal”¹⁷ și desemnează „ansamblul faptelor care încalcă legea penală”¹⁸. Cea de-a doua semnificație se încadrează în curentul dominant în Europa, care consideră că în sfera delincvenței, chiar și a celei juvenile, intră numai faptele penale; spre deosebire de acest punct de vedere, în abordările teoretice ale autorilor americani, noțiunea de delincvență face referire și „la contravenții, precum și la abaterile civile, disciplinare și chiar la actele banale de încălcare a regulilor morale sau de politețe”¹⁹.

Un comportament delincvent, după cum precizează E.H. Sutherland și D. Cressey, are următoarele caracteristici²⁰: a) prezintă o serie de consecințe negative, prin faptul că prejudiciază interesele întregii societăți (constituie un potențial sau real pericol social pentru structura și coeziunea grupurilor sau a societății, perturbând ordinea socială, instituțională și provocând un sentiment de teamă și insecuritate în rândul indivizilor); b) face obiectul unor interdicții sau constrângeri formulate de legea penală; c) are un scop distructiv, antisocial, deliberat; d) fapta este probată juridic și sancționată ca atare.

Delincvența este un fenomen complex, incluzând o serie de aspecte și dimensiuni de natură statistică, juridică, sociologică, psihologică, prospectivă, economică și culturală²¹: a) dimensiunea statistică, evidențiază starea și dinamica delincvenței în timp și spațiu, prin evaluarea și măsurarea în procente, medii, serii de distribuții și indici a diferitelor infracțiuni și corelarea acestora cu o serie de variabile și indicatori cu caracter social, ecologic, cultural, geografic (arii geografice și culturale, grupuri de populație, zone urbane sau rurale, sisteme penale etc.); b) dimensiunea juridică, evidențiază tipul normelor juridice încălcate prin fapte antisociale, pericolozitatea socială a delincvențelor, gravitatea prejudiciilor produse, intensitatea și felul sancțiunilor adoptate, modalitățile de resocializare a persoanelor delincvente; c) dimensiunea sociologică, centrată pe identificarea, explicarea și prevenirea socială a infracțiunilor, în raport cu multiplele aspecte de inadaptare, dezorganizare și devianță existente în societate și cu formele de reacție socială față de diferitele infracțiuni; d) dimensiunea

¹⁶ A. Ogien, *Sociologia devianței*, Editura Polirom, Iași, 2002, p. 110-119.

¹⁷ P. Abraham, V. Nicolăescu, Ș.B. Iașnic, *Introducere în probațiune. Supraveghere, asistență și consiliere a infractorilor condamnați la sancțiuni neprivative de libertate*, Editura Națională, București, 2001, p. 13.

¹⁸ O. Brezeanu, *Minorul și legea penală*, Editura All Beck, București, 1998, p. 2-4.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ E.H. Sutherland, D. Cressey, *Principes de criminologie*, 1966, apud S. M. Rădulescu, D. Banciu, *op. cit.*, p.56.

²¹ I. Craiovan, *Finalitățile dreptului*, Editura Continent XXI, București, 1995, p. 166-170.

psihologică, care evidențiază structura personalității individului delincent, motivația și mobilul comiterii delictului, atitudinea delincentului față de fapta comisă; e) dimensiunea economică sau „costul crimei” evidențiază consecințele directe și indirecte ale crimei din punct de vedere material și moral; f) dimensiunea prospectivă, care evidențiază tendințele de evoluție a delincvenței, precum și „propensiunea” spre delincvență a anumitor indivizi și grupuri sociale²².

În prezent, în doctrină, se observă o revenire la conceptele tradiționale de crimă, criminal, criminalitate²³. Criminalitatea constituie o formă de devianță socială ce include ansamblul manifestărilor antisociale, care aduc atingere celor mai importante valori și relații sociale protejate prin normele penale: viața, persoana și integritatea acesteia, drepturile și libertățile individuale, ordinea publică etc. Caracterele generale și specifice ale diferitelor fapte antisociale ce se circumscriu fenomenului criminalității sunt definite de normele penale, ceea ce determină diferențe de la o țară la alta și de la un sistem legislativ la altul, cu privire la incriminarea diferitelor fapte antisociale și la sancționarea acestora²⁴.

Fenomenul criminalității implică o serie de probleme și aspecte abordate la nivel teoretic, metodologic și practic; aceste abordări permit identificarea și explicarea cauzelor și condițiilor care generează criminalitate în societate, dar și găsirea unor soluții adecvate care să asigure prevenirea și diminuarea surselor potențiale de criminalitate²⁵. În ultimele decenii s-a constatat, atât în plan internațional, cât și în plan european, o creștere a criminalității și o agravare a formelor actuale de criminalitate (de exemplu, trafic de persoane, trafic de droguri etc.), ceea ce reclamă o abordare interdisciplinară a acestui fenomen de către juriști, criminologi, sociologi, psihologi, specialiști cu funcții de răspundere în domeniul aplicării legilor și al prevenirii criminalității, precum și o participare activă a comunității în activitatea de prevenire²⁶.

În sfera problematicii criminalității, a delincvenței, în general, se înscriu și clarificările privind elementele definitorii ale delincvenței juvenile care prezintă particularități determinate de anumite caracteristici biologice, psihologice și sociale ale minorilor care au săvârșit infracțiuni (delincvența juvenilă fiind considerată atât o problemă de comportament social, cât și o problemă de personalitate), pe care legiuitorul le-a avut în vedere atunci când a reglementat răspunderea lor penală²⁷; corelat cu aceste caracteristici sunt stabilite măsuri de prevenire și de combatere a infracțiunilor în rândul minorilor, măsuri care ar trebui să răspundă exigențelor privind coerența, eficiența și adecvarea lor la realitatea concretă, complexă.

Pentru elaborarea măsurilor de prevenire în concordanță cu aceste exigențe este importantă cunoașterea factorilor favorizanți ai delincvenței juvenile, analiza aprofundată a acestora în contextul mai larg al dinamicii delincvenței juvenile, precum și identificarea resurselor (materiale, financiare, umane) care să permită diminuarea acțiunii acestor factori. În literatura de specialitate sunt menționați factori cauzali, precum²⁸: 1) disfuncțiile procesului de școlarizare, de înțelegere socială și de control social: a) anumite verigi din lanțul procesului de socializare, de înțelegere și control manifestă contradicții ale căror disfuncții pot influența comportamentul infracțional al minorilor; b) fiecare delict sau comportament antisocial al minorului este

²² C. Bocancea, G. Neamțu, *op. cit.*, p. 185-187.

²³ O. Brezeanu, *op. cit.*, p. 2-4.

²⁴ S. M. Rădulescu, D. Banciu, *op. cit.*

²⁵ A. Crișu, *Tratatul minorului în materie penală. Aspecte de drept comparat*, Editura C.H. Beck, București, 2006, p. 7-9.

²⁶ R.M. Stănoiu, O. Brezeanu, T. Dianu, *Tranziția și criminalitatea. Culegere de studii*, Editura Oscar Print, București, 1994, p. 25-26, 34-35.

²⁷ A. Crișu, *op. cit.*, p. 16-17.

²⁸ *Ibidem*, p. 7-9, 18-21.

determinat de circumstanțe specifice fiecărui minor; 2) caracterul deficitar al funcției educative a familiei, care se manifestă prin: a) lipsa de afectivitate și de comunicare în relația părinți-copii; conflicte grave intrafamiliale; b) situații familiale tensionate ce se rezolvă prin mijloace care, de regulă, provoacă atitudini de respingere din partea copilului (folosirea excesivă a corecției); c) nivelul redus de instruire școlară al părinților, care generează limitări ale procesului educativ și care afectează posibilitățile și perspectivele minorului pentru integrarea socioprofesională; d) alegerea greșită de către părinți a metodelor disciplinare și lipsa de proporționalitate a sancțiunilor și recompenselor în raport cu comportamentul minorului.

La nivel internațional și european se acordă o atenție deosebită problematicii delincvenței juvenile și, implicit, soluțiilor care vizează cu precădere controlul și reducerea nivelului delincvenței juvenile. Semnificative în acest sens sunt:

A) la nivel internațional:

a) primul Congres al O.N.U. pentru prevenirea crimei și tratamentul delincvenților, desfășurat la Geneva în 1955, în cadrul căruia s-a abordat problema stabilirii unei definiții comune, pentru toate statele, a noțiunii de delincvență;

b) cel de-al doilea Congres al O.N.U. pentru prevenirea crimei și tratamentul delincvenților, desfășurat la Londra în 1960, în cadrul căruia a fost adoptată o Recomandare care stabilește ca noțiunea de delincvență juvenilă să fie folosită numai în cazul faptelor prevăzute de legea penală;

c) aceeași problematică a fost dezbătută la al șaselea Congres al O.N.U. pentru prevenirea crimei și tratamentul delincvenților, desfășurat la Caracas în 1980²⁹;

d) *Convenția O.N.U. cu privire la drepturile copilului* (adoptată la 20 noiembrie 1989, intrată în vigoare la 2 septembrie 1990), ratificată de România prin Legea nr. 199 din 18 septembrie 1990, publicată în Monitorul Oficial din 28 septembrie 1990, Convenție care precizează că: prin „copil” se înțelege orice persoană sub 18 ani, cu excepția cazurilor când, în baza legii aplicabile copilului a fiecărui stat, majoratul este stabilit sub această vârstă (art. 1); în toate deciziile care îl privesc pe copil, inclusiv cele emise de către tribunale, trebuie să fie luate în considerare cu prioritate interesele superioare ale acestuia [art. 3 alin. (1)], în acest sens fiind luate toate măsurile legislative [art. 3 alin. (2)]; e) alte instrumente internaționale care privesc abordarea activă a delincvenței juvenile: Regulile Standard Minimale ale Națiunilor Unite în Administrarea Justiției Juvenile (Regulile de la Beijing adoptate în 1985 prin rezoluția Adunării Generale a O.N.U. 40/33); Principiile Națiunilor Unite pentru Prevenirea Delincvenței Juvenile (Principiile de la Riyadh adoptate în 1990 prin rezoluția Adunării Generale a O.N.U. 45/112); Regulile Națiunilor Unite pentru Protecția Minorilor Privati de Libertate (adoptate în 1990 prin Rezoluția Adunării Generale a O.N.U. 45/113); Liniile directoare de acțiune privind minorii implicați în sistemul de justiție penală (adoptate prin Rezoluția Consiliului Economic și Social 30/1997); Regulile Minimale ale Națiunilor Unite pentru elaborarea măsurilor neprivative de libertate (Regulile de la Tokyo, 1990);

B) la nivel european:

Convenția Europeană cu privire la drepturile copilului, adoptată la Strasbourg la 25 ianuarie 1996, ale cărei prevederi sunt în consens cu cele ale Convenției O.N.U. privind drepturile copilului.

În doctrină s-a conturat opinia potrivit căreia „faptele săvârșite de minori sunt considerate că prezintă un grad de pericol social legal mai redus decât atunci când sunt săvârșite de majori, din

²⁹ O. Brezeanu, *op. cit.*, p. 2-4; A. Crișu, *op. cit.*, p. 9.

care cauză starea de minoritate constituie o cauză de diferențiere a răspunderii penale și, deci, a regimului sancționator. Ca atare, accentul se pune pe prevenție, atât antedelictuală, cât și postdelictuală. Minorii pot fi mai ușor determinați să comită fapte penale decât majorii, dar pot fi și mai ușor reeducați decât aceștia din urmă, deoarece dezvoltarea lor fizică și psihică fiind în curs, unele deprinderi negative nu s-au sedimentat în aceeași măsură ca la majori. De aceea, pentru ei se aplică reguli speciale privind gradul și limitele răspunderii penale. Grija legiuitorului este, în primul rând, să-i reeduce și numai în ultimă instanță să-i sancționeze³⁰. Așa după cum remarcă O. Brezeanu, „instituția de reeducare a minorului constituie un mijloc specific prin care societatea își exprimă poziția față de această categorie de infractori și totodată exprimă opțiunea sa privind mijloacele principale care trebuie folosite pentru realizarea constrângerii penale și pentru recuperarea minorilor vinovați. Aceste trăsături se întrepătrund în conținutul instituției reeducării, imprimând măsurilor educative substanța necesară realizării finalității lor³¹.

3.2. Prevenția generală și prevenția specială

În literatura de specialitate s-a subliniat ideea că scopul pedepsei decurge din necesitatea vitală a apărării sociale împotriva infracțiunilor; pedeapsa realizează scopul prevenției atât prin simpla ei prevedere în legea penală, cât și prin aplicarea concretă asupra infractorului și deci prin exemplaritatea pe care o exercită pentru celelalte persoane. În acest context premisa reflectă că sancțiunile de drept penal nu-și pot îndeplini scopul de a preveni săvârșirea de noi infracțiuni, respectiv de noi fapte prevăzute de legea penală, atât din partea făptuitorului, cât și din partea altor persoane, și nu pot influența asupra conștiinței infractorului decât dacă sunt perfect adaptate cazului individual, particularităților persoanei făptuitorului, nevoilor acestuia de îndreptare și reeducare sau cerințelor de înlăturare a stării de pericol³². Pedeapsa poate fi aplicată în concret numai dacă este prevăzută de lege (*nulla poena sine lege*), numai unui infractor și numai de către organele de judecată, în scopul prevenirii săvârșirii de noi infracțiuni; ea este un instrument al dreptului, deoarece se bazează pe justiție³³.

Remarcăm faptul că în doctrină se discută nu numai despre scopul pedepsei (în acest sens insistându-se pe complementaritatea celor două forme de prevenție: prevenție generală și prevenție specială), ci și despre scopurile pedepsei, pentru a evidenția mai bine distincția dintre prevenția generală și prevenția specială³⁴: a) prevenția generală se realizează ca urmare a prevederii pedepsei de către norma penală, prin cunoașterea și aderarea membrilor societății la dispoziția normei respective (a celor care o respectă) și prin teama de pedeapsă sau altă sancțiune (pentru cei care ar fi tentați să comită infracțiuni), pedeapsa având, deci, un rol preventiv anteinfracțional; prevenția generală are loc și ca urmare a aplicării pedepsei concrete celor care au comis infracțiuni, deoarece unele persoane care s-ar fi gândit să săvârșescă o infracțiune se abțin datorită faptului că știu cum au fost sancționați unii infractori; b) prevenția specială urmărește împiedicarea săvârșirii de noi infracțiuni de către cel condamnat și constituie scopul direct al pedepsei aplicate; ea se realizează prin funcția corectivă a pedepsei, care depinde de felul acesteia, de durata sau cuantumul ei concret și de modul cum se execută; infractorul este considerat, în momentul în care este executată sau socotită ca executată pedeapsa, ca fiind

³⁰ M. Basarab, V. Pașca, G. Mateuț, C. Butiuc, *Codul penal comentat și adnotat*, vol. I, Editura Hamangiu, București, 2007.

³¹ O. Brezeanu, *Minorul și legea penală*, Editura All Beck, București, 1998, p. 2-4.

³² C. Bulai, *op. cit.*, p. 52, 286.

³³ M. Basarab, V. Pașca, G. Mateuț, C. Butiuc, *op. cit.*

³⁴ M. Basarab, *Drept penal. Partea generală*, vol. I, Editura Lumina Lex, București, 2002, p. 238-239.

reeducat; pedeapsa are astfel un rol preventiv postinfracțional.

Prevenția generală³⁵ tinde să-i determine pe cetățeni să nu comită infracțiuni: în acest sens scopul pedepsei constă în evitarea sau în reducerea riscului ca oricare dintre noi să se transforme din delincvent „potențial” în delincvent „real”. La baza acestei preocupări preventive stă, în mod evident, ideea că criminalitatea nu este rodul unor tendințe patologice individuale, din această perspectivă fiind predispusă la comiterea unui delict doar o minoritate de subiecți anormali; dimpotrivă, tendința de a încălca legea penală – chiar dacă într-un grad diferit – este iminentă la toți cetățenii. În doctrină se face distincție între³⁶: a) prevenția generală negativă și b) prevenția generală pozitivă.

a) În primul caz, eficacitatea preventivă decurge din mesajul intimidant-disuasiv pe care dreptul îl transmite fiecărui cetățean; dacă pedepsele cu efect disuasiv nu sunt în fapt aplicate, finalitatea preventivă este redusă deoarece dreptul își pierde orice credibilitate. În situația în care perspectiva prevenției generale negative este dusă până la consecințe extreme, s-ar putea impune amenințarea cu și/sau aplicarea de pedepse destul de severe, disproporționate în raport cu gravitatea infracțiunii care trebuie sancționată, și, oricum, necesare datorită exigenței de a împiedica repetarea infracțiunilor de același tip de către terți, subiecte diferite de autorul delictului deja comis: acesta din urmă va suferi o formă de instrumentalizare personală (supunerea la o pedeapsă excesivă) pentru obiective generale de politică penală (adică, pentru a împiedica săvârșirea de infracțiuni de către viitori potențiali delincvenți).

Se înțelege, astfel, de ce astăzi există preocupări pentru identificarea efectelor neliberale ale prevenției generale negative. În acest context chiar și dreptul penal al prevenției (*diritto penale della prevenzione*) trebuie să recupereze în cadrul său principii care, dincolo de reflectarea idealului de justiție, să corespundă aceluiași criterii limită specifice statului de drept modern: pornind de la principiul fundamental al proporției care, postulând un raport de adecvare între răspunsul sancționator și gravitatea faptei comise, poate fi considerat ca un echivalent actual al ideii retributive.

Raportul de proporționalitate între infracțiune și pedeapsă constituie în teorie fie o limită de garanție, fie o condiție de eficacitate a prevenției generale; nu este ușor, însă, de a stabili, de la caz la caz, când acest raport este menținut sau desconsiderat. În situația în care exigența menținerii unui raport de echilibru acceptabil, răspunsul punitiv și gravitatea infracțiunii reprezintă o condiție de eficacitate a prevenției, aplicarea de pedepse foarte severe în scopul intimidării, mai degrabă decât să genereze un efect de orientare și disuasiv, ar putea să suscite un sentiment de revoltă al delincvenților potențiali și o scădere a încrederii față de legi.

b) Prevenția generală pozitivă (lărgită sau integratoare) considerată, în ultimii ani, o versiune mai sofisticată a prevenției, se află în centrul cercetărilor, încercând să ofere o altă perspectivă față de cea a prevenției generale negative supuse unei critici (formulate în termeni de principiu) și unei îndoieli cu privire la eficacitatea reală a unei prevenții generale înțeleasă ca intimidare sau disuasivă. De această dată atenția nu este îndreptată spre funcția intimidantă pe care pedeapsa, ca amenințare sau aplicare a unei suferințe, o exercită asupra potențialilor infractori pentru a-i determina să nu comită infracțiuni; ideea de bază este aceea că pedeapsa contribuie la formarea conștiinței morale a cetățeanului, întărind, astfel, la majoritatea persoanelor, sentimentul de respect pentru lege și pentru valorile socialmente dominante (valori ocrotite de ordinea juridică). Din acest punct de vedere dreptul penal apare ca un instrument de educare colectivă și

³⁵ G. Fiandaca, G. di Chiara, *Una introduzione al sistema penale. Per una lettura costituzionalmente orientata*, Jovene Editore, Napoli, 2003, p. 28-32.

³⁶ *Ibidem*.

îndeplinește un rol util în beneficiul majorității cetățenilor care reușesc să rămână cinstiți.

Ideea care stă la baza teoriei prevenției generale pozitive este aceea că pedeapsa contribuie la formarea și întărirea conștiinței morale a cetățenilor, idee care are avantajul de a fi plauzibilă; pedeapsa are o funcție educativă sau moral-pedagogică. Este adevărat, însă, că nu pot fi aduse dovezi empirice pentru a demonstra într-un mod incontestabil când și cum pedeapsa produce acest efect; dar este, de asemenea, adevărat că ar fi irațional a nega faptul că pedeapsa este capabilă să îl producă. Din acest punct de vedere prevenția generală pozitivă, spre deosebire de prevenția generală negativă, este mai puțin expusă riscului falsificării empirice, adică de a fi infirmată de fapte; această caracteristică contribuie la explicarea succesului pe care îl are teoria prevenției generale pozitive în cadrul gândirii penale.

Față de această teorie s-au manifestat anumite rezerve: 1) în primul rând, teoria prevenției pozitive, concentrându-se asupra beneficiilor pe care le aduce pedeapsa, mai mult decât asupra delinvențelor, majorității cetățenilor onești, nu manifestă interes pentru cauzele devianței individuale și instrumentele adecvate pentru combaterea acestora; 2) în al doilea rând, dincolo de caracterul său inovator, teoria în discuție reprezintă într-o altă formă paradigma retributivă; a fost făcută o analogie între prevenția generală pozitivă și neoretribuționism, considerându-se că acestea converg în a evidenția contribuția la stabilizarea aspectelor normative, pe care pedeapsa o poate avea ca act simbolic de reafirmare a validității legii penale (validitatea simbolic contestată de semnificatul ostil al actului delictuos); pedeapsa reprezintă o expresie simbolică care contrazice semnificatul simbolic de ostilitate față de drept, implicat în infracțiune; din acest punct de vedere reacția punitivă tinde să restabilească încrederea instituțională și să consolideze respectul față de lege al tuturor cetățenilor.

Prevenția specială este considerată „primul scop al oricărei pedepse”, pedeapsa trebuind să-l împiedice pe cel condamnat de a săvârși din nou o infracțiune, prin îndeplinirea celor două funcții ale sale: a) reeducare (din momentul condamnării, infractorul, luând cunoștință de constrângerea la care va fi supus, ca o consecință a infracțiunii, ar trebui să înțeleagă semnificația exigențelor și necesitatea de a respecta normele de conduită în societate, de a avea o comportare onestă și disciplinată; în timpul executării pedepsei, condamnatului îi sunt destinate măsuri care să-i influențeze în mod pozitiv conștiința, caracterul și deprinderile, să-l determine a respecta din convingere exigențele vieții în societate); b) intimidare (forța intimidantă a pedepsei există încă din momentul prevederii sale în lege, dar se amplifică odată cu aplicarea și, consecutiv, executarea pedepsei concrete); spre deosebire de prevenția specială, prevenția generală se realizează numai prin intermediul funcției de intimidare a pedepsei³⁷.

Prevenția specială (negativă și pozitivă)³⁸ are ca obiectiv evitarea faptului ca același subiect, care s-a făcut deja responsabil de o infracțiune, să mai poată comite alte infracțiuni în viitor. Pentru a urmări un astfel de obiectiv se poate recurge la tehnici diverse, între care putem distinge: a) intimidarea; b) prevenția specială negativă; c) prevenția specială pozitivă:

a) Intimidarea operează sub forma coacțiunii psihologice: aceasta constă în aplicarea unui tratament punitiv care tinde să promoveze motivații care să nu permită infractorului să reitereze comportamentul delictuos.

b) Prevenția specială negativă operează sub forma coacțiunii materiale directe și conduce la neutralizarea pericolozității infractorului, de exemplu, în cazul tipic al pedepsei cu închisoarea care are efectul de a-l împiedica, din punct de vedere material, pe deținut să comită infracțiuni în realitatea externă închisorii.

³⁷ Ș. Daneș, V. Papadopol, *Individualizarea judiciară a pedepselor*, Editura Juridică, București, 2003, p. 54-68.

³⁸ G. Fiandaca, G. di Chiara, *op. cit.*, p. 32-35.

c) Prevenția specială pozitivă nu se limitează la împiedicarea în mod direct a recidivei, ci are incidență, în sens pozitiv, asupra personalității autorului infracțiunii, recurgând la tehnica corecției morale sau a reeducării. Se poate remarca faptul că în ultimele decenii discursul politico-penal este centrat pe aspectul reeducării sau resocializării infractorului, pe tehnica cea mai modernă și umană de prevenție specială [de exemplu, în dreptul italian, scopul reeducativ este prevăzut în mod explicit de art. 27 alin. (3) din Constituție].

Obiecțiile referitoare la prevenția specială³⁹ vizează, în primul rând, faptul că nu poate fi conferit acesteia un primat absolut față de celelalte finalități ale pedepsei: astfel că, din perspectiva unui „compromis rațional” trebuie acordată importanță și celorlalte finalități ale pedepselor și principiilor garantiste ale unui stat de drept modern. Din această perspectivă de compromis, se poate explica, înainte de toate, cum urmărirea finalității special preventive nu-l împiedică pe legiuitorul contemporan de a fixa în continuare limite maxime și minime de durată ale pedepsei, cum ar fi în cazul pedepsei cu închisoarea: astfel de limite, corelate cu gravitatea obiectivă a infracțiunilor care sunt în discuție, reflectă un raport de proporție (în sens pur „retributiv”) între infracțiune și sancțiune, exprimând exigența garantistă – tipică statului de drept – de a pune limite presiunii drepturilor individuale „sacrificate” de sancțiunea penală, limite care trebuie respectate.

3.3. Prevenția defensivă și prevenția emancipativă

În doctrina penală română s-a relevat că una dintre cele mai recente tipologii, care are în vedere mijloacele și obiectivele prevenției, reflectă două forme ale prevenției: prevenția defensivă (axată pe valorile fricii și excluderii), care pune problema de a face față unei anumite situații indezirabile prin consecințele sale; prevenția emancipativă (axată pe valorile includerii și integrării) care are încredere în posibilitățile spontane ale populației, pregătită pentru a reacționa la orice tip de problemă⁴⁰.

În doctrina penală franceză (A. Prins) și în cea italiană (E. Musco, G. Fiandaca) au fost analizate aspecte specifice ale acestei tipologii: prevenție defensivă – prevenție emancipativă (propulsivă, în formularea din dreptul penal italian).

Ceea ce marchează transformarea dreptului penal – pentru a răspunde umanizării spiritului public și renunțării la pedepse fără remedii, la rigori fără utilitate și fără scop – constă în abandonarea bazei tradiționale și clasice a judecății represive: principiul răspunderii subiective a celui vinovat și adoptarea unei baze mai obiective: principiul apărării sociale⁴¹.

Dreptul penal clasic îl izolează pe cel vinovat de ceea ce-l înconjoară și analizează mai ales voința sa în momentul în care a comis infracțiunea. Noul drept penal vizează ființele sociale care au obligații față de comunitate și vede în criminal individul care aduce atingere ordinii sociale. Școala clasică admitea, în acord cu Aristotel, că actul este conștient în gândire, considerând întotdeauna crima ca exteriorizare a unei gândiri culpabile și criminalul ca individ inteligent și liber care comite răul fiind conștient că îl comite și vrând să-l comită; criminalul este responsabil, deoarece fapta este conștientă și voluntară, iar pedeapsa, în sensul clasic al cuvântului, este singurul remediu pentru delict și singura compensație echitabilă pentru fapta comisă. S-ar putea spune că îndepărtarea de principiul personalității răspunderii și a pedepsei ar conduce la consecințe bizare: ar fi pedepsiți cei nevinovați, iar cei vinovați nu ar fi pedepsiți

³⁹ C. Rotaru, *Fundamentul pedepsei. Teorii moderne*, Editura C.H. Beck, București, 2006, p. 163-168.

⁴⁰ C. Bocancea, G. Neamțu, *op. cit.*, p. 222-225.

⁴¹ A. Prins, *La defense sociale et le transformations du droit penal*, Misch et Thron Editeurs, Paris, 1910, p. 2-4, 12.

proporțional cu gravitatea faptei lor. Or, este necesar a arăta că principiul apărării sociale, atât de diferit de principiul clasic al pedepsei, este mult mai larg decât acesta din urmă și este conceput uneori independent de starea de responsabilitate, dar niciodată independent de starea psihică a individului⁴².

Măsurile luate sunt favorabile ordinii sociale (care are nevoie de indivizi onești), fără a provoca în Justiție sau fără a cauza inutile suferințe individului; astfel că nu are importanță dacă aceste măsuri nu corespund întotdeauna modelului și ideii clasice de pedeapsă. Ritmul crimei însoțește ritmul activității oneste, accelerându-se odată cu civilizația; criminalitatea nu este decât una dintre formele vieții sociale, după cum susține von Liszt⁴³.

Dezbaterea privind dreptul penal ca *extrema ratio*⁴⁴ a politicii sociale pune accentul pe ideea că utilizarea instrumentului penal se justifică doar în cazuri de strictă necesitate pentru reprimarea comportamentelor socialmente periculoase, față de care s-au dovedit a fi inadecvate mijloacele puse la dispoziție de alte ramuri de drept. Caracterul defensiv al dreptului penal este oportun revalorizat în fața unor concepții aparent progresiste, dar substanțial neliberale care îl privesc și îl etichetează ca instrument de promovare socială, ca instrument propulsiv de noi concepții etico-sociale. Dreptul penal ca *extrema ratio* este expresia unui context politico-instituțional mai general care pune în prim-plan valoarea originară a libertății individuale și care recuperează pe deplin valoarea toleranței ideologice, intervenind exclusiv pentru protecția bunurilor esențiale menținerii unei conviețuirii pașnice, precum și atunci când în țesutul social există o difuză conștiință a pericolozității comportamentelor care aduc atingere bunurilor mai sus menționate⁴⁵.

Având în vedere aceste considerente, este necesar ca sancțiunea penală să fie adecvată pentru realizarea obiectivelor de protecție avute în vedere: de aici exigența de a culege date empirico-criminologice capabile să indice fie eficacitatea reală a diverselor instrumente sancționatorii (abstract adoptabile), fie existența unui consens relevant în ceea ce privește criminalizarea; de asemenea, de aici decurge exigența unei aprecieri ulterioare în legătură cu gradul de (in)tolerabilitate a atingerii aduse unui bun. Este vorba în special despre modul în care este privită evaluarea complexă pe care legiuitorul trebuie să o facă, precum și sarcina complexă și delicată de a selecta comportamentele punibile: demersul privind criminalizarea (*iter della criminalizzazione*) nu este lipsit de tensiuni consistente⁴⁶.

Funcția propulsivă a dreptului penal⁴⁷ relevă faptul că este conceput ca un „instrument care contribuie la realizarea modelului și a scopurilor promovării sociale prefigurate în Constituție”. Exigența de a valoriza dreptul penal într-o perspectivă emancipativă indicată de art. 3 alin. (2) din Constituția italiană nu trebuie să fie greșit înțeleasă: dreptul penal nu poate să fie utilizat ca instrument de transformare socială sau ca instrument apt să conducă la dobândirea de bunuri viitoare. Dreptul penal, prin natura sa, tinde să garanteze sau să consolideze protecția de bunuri deja existente (bunuri pe care conștiința socială le percepe ca având nevoie de protecție).

⁴² *Ibidem.*

⁴³ *Ibidem.*

⁴⁴ E. Musco, *Diritto penale e politica: conflitto, coesistenza o cooperazione?*, în M. Cherif Basssiouni, A.R. Latagliata, A.M. Stile (a cura di), „Studi in onore di Giuliano Vassalli. Evoluzione e riforma del diritto e della procedura penale. 1945-1990”, vol. II, „Politica criminale e criminologia. Procedura penale”, Giuffrè Editore, Milano, 1991, p. 17-18.

⁴⁵ *Ibidem.*

⁴⁶ *Ibidem.*

⁴⁷ G. Fiandaca, E. Musco, *Diritto penale. Parte generale*, Zanichelli Editore, Bologna, 2004, p. 25.

3.4. Prevenția socială și prevenția situațională

În conformitate cu Recomandările Consiliului Europei în domeniul prevenirii criminalității, fiecare stat membru al Consiliului Europei trebuie să adopte o politică penală coerentă și rațională, care să urmărească în primul rând prevenirea criminalității, și anume atât prevenția socială (prin adoptarea de măsuri socioeconomice de educare și informare a populației), cât și prevenția situațională (prin adoptarea de măsuri care să ducă la reducerea ocaziilor și a mijloacelor de comitere a infracțiunilor, prin promovarea unor măsuri de sancționare și de individualizare a sancțiunii, care să asigure reintegrarea socială a delincvenților și ajutorarea eficace a victimelor).

Prevenția socială vizează: a) identificarea factorilor favorizanți ai delincvenței și desfășurarea de programe de acțiune în vederea diminuării efectelor delincvenței; b) participarea activă a instituțiilor cu rol de socializare și control social la acțiuni de: identificare și combatere a surselor potențiale de criminalitate; neutralizare și sancționare a delincvenților; diminuare a prejudiciilor sociale produse de infracțiune; restabilire a ordinii sociale.

Modelul prevenției sociale reflectă ideea că delincvența, ca fenomen social, reprezintă un indicator al disfuncționalităților sociale, ceea ce impune acțiunea la nivelul cauzelor profunde ale acestor disfuncționalități. În acest context se impune o precizare: prevenția imediată („apropiată”) ce vizează pre-delincvența, grupurile de risc delictual, populațiile vulnerabile la victimizare, are o anumită eficacitate, dar prevenția socială trebuie să se adreseze actorilor sociali, precum: indivizi, grupuri, instituții. Obiectivul principal al prevenției sociale, concretizată în programe specifice, constă în diminuarea factorilor criminogeni din familie, școală, grup profesional, grup informal etc. (implicit diminuarea ratei delincvenței) și stimularea solidarității, responsabilității, participării la acțiunile corpului social; din perspectiva acestui model care s-a aplicat cu precădere în Franța în anii '80, se pune accentul pe acțiunile de prevenire a criminalității inițiate și desfășurate de poliție ca partener al altor autorități și asociații cu rol determinant în domeniul prevenției. Este important de remarcat că programele de prevenire, pentru a fi mai eficiente, trebuie să țină seama de resursele economice, sociale și culturale, de trebuințele și problemele specifice ale populației căreia i se adresează aceste programe; în acest context, intervenția de tip punitiv în sistemul delincvențional trebuie să se axeze pe resursele ante-penale pentru a intra în concordanță cu proiectele actuale de dezvoltare socială⁴⁸.

Prevenția situațională reflectă faptul că diminuarea sau eliminarea situațiilor pre-delictuale se poate realiza prin implicarea directă a comunității și a publicului în acțiunea de prevenire a criminalității și de neutralizare a delincvenților; în acest sens este necesară informarea publicului și a indivizilor din anumite zone criminogene despre pericolele potențiale și reale ale comiterii unor infracțiuni, despre existența unor factori de risc în anumite zone etc.⁴⁹

Modelul prevenției situaționale, aplicat mai ales în Marea Britanie și în țările nordice, vizează în primul rând victimele potențiale și modificarea situațiilor, pentru a le face mai puțin favorabile comportamentelor delincvente. Un exemplu relevant îl reprezintă programul *Neighborhood Watch* din Marea Britanie, care are următorul principiu de acțiune: locuitorii din diverse comunități (îndeosebi cele mici și izolate) trebuie să supravegheze în mod activ actele și conduitele și să semnaleze poliției orice acțiune suspectă; participanții la program au un coordonator local și mențin legătura permanentă cu poliția locală sau de sector care are un rol determinant în conducerea și desfășurarea programului de prevenire; poliția publică buletine

⁴⁸ C. Bocancea, G. Neamțu, *op. cit.*, p. 227-231.

⁴⁹ S.M. Rădulescu, D. Banciu, *op. cit.*, p. 227-237; C. Bocancea, G. Neamțu, *op. cit.*, p. 222-225.

informative cu privire la dinamica delinvențională și oferă recomandări în ceea ce privește prevenirea criminalității. Rezultatele programului depind de: condițiile locale, acțiunile preventive desfășurate; s-a constatat, ca rezultat pozitiv, că la participanții la programul *Neighborhood Watch* sentimentul de insecuritate se atenuază⁵⁰

⁵⁰ C. Bocancea, G. Neamțu, *op. cit.*, p. 227-231.